

IGAZAK ÉRINTÉSE

A szent, a tiszta és a tisztátalan fogalma Magyarországon a *cádik*ok iránti tisztelet megnyilvánulásaiban¹

„Szentek legyetek, mert szent vagyok én, az Ő-való, a ti I-tenetek².”

(3Móz 19:2)

„Elpusztult a szentély, magunknak, életünknek kell szenteknek lennünk.”

(Dr. Fürst Aladár, Lublin bölcseinél. *Zsidó Ujság*, 1932. máj. 27./ 5.)

A judaizmus a vallásosság megélésében a cselekvésre helyezi a hangsúlyt. A közhelyesnek ható megállapítást továbbgondolva a *tevőleges parancsolatok* (*micvász ászé*) végrehajtása szorosan kötődik az öt érzékszervhez, bár ezek megjelenése rítusonként, parancsolatonként nagyon eltérő mértékű. Hasonlóan fontos a hagyományozott modell, az a minta, amely után a cselekvés megfelelő formát ölt.

Az általunk vizsgált jelenség, a *cádik*-tiszteletben megjelenő érzékelés jó példáját képezi ennek a modellnyújtásnak, mintakövetésnek. A *cádik*, az *igaz ember* a kelet-európai zsidó *jámborságban*, a *chaszidizmusban*, ahogyan a kárpát-medencei tradicionalításra törekvő *orthodoxiában* is, a követendő mintát jeleníti meg. A vele való találkozás vallási jelentősége így központi helyen állt a magyarországi (s áll ma is a már külföldre került) tradicionalításra törekvő zsidó közösségek életében. Tanulmányunk a *cádik* érintésének és a rituális tisztaság megítélésének kérdésével foglalkozik. Ezen keresztül kívánjuk megragadni a *cádik* szerepét és a hozzá társuló jelentéseket az 1920-as és 1930-as évekbeli fővárosi *orthodox* felekezeti sajtó történeti példáinak tükrében,³ valamint az ezredforduló magyarországi zárándoklatainak esetében.⁴

Az érintés és a *cádik* szerepének megértése viszont nem lehetséges más érzékelési módok figyelmen kívül hagyásával. A *cádik*ot az egyes rítusokban nem csupán érintik, hanem az általa érintett, megáldott ételt ízlelik is. A *cádik*ot illető kézcsók szorosan összetartozik a *cádik* arcának látásával, gesztusai és szava által nyújtott útmutatással, hitbéli megerősítéssel és megnyugtatással. Ezek ugyanakkor nem ragadhatók ki mindenkori közegükből, abból a ritualizált vagy rutinsze-

¹ A cikk a SZTE-BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék OTKA pályázata (68325) keretében végzett kutatások eredményeiből született.

² Az Ő-való nevének leírását a jiddis és a magyar fordítási gyakorlat is kerüli, amit többnyire betűkihagyással, vagy a névre utaló betűk beiktatásával oldanak meg. Az orthodox sajtó cikkíróinak csak egy töredéke nem követte ezt a gyakorlatot.

³ A tanulmány e téren a fővárosi orthodox zsidó középosztály lapjára a *Zsidó Ujságra/ Orthodox Zsidó Ujságra* (1925–1944) támaszkodik.

⁴ A terepmunkákat Gleszer Norbert végezte 2003 és 2007 között Magyarországon eltemetett *cádik*ok halálozási évfordulóihoz kötődő sirlátogatások alkalmával: Sátoraljaújhely: 2003, 2004; Makó: 2004, 2006, 2007; valamint évfordulótól független látogatásokon: Nagykálló: 2003, Olaszliszka, Bodrogkeresztúr és Tokaj: 2004.

rú, formális vagy informális szituációból, amelynek jelentéshálójába beleszövődnek, akár szövegi szinten, akár a cselekvések szintjén.

Tanulmányunkban azt vizsgáljuk, hogy miként jelenik meg a *tiszta és tisztátalan*, az *érintható és kerülendő* a *szent* megtapasztalásában a *cádikkal* való érintkezés során.

Szent és igaz

A vizsgált jelenséget a tradicionalitásra törekvő értelmezések függvényében szemléljük. Értelmezési kerete ebből eredően a *hagyomány láncolata* (*sálseesz hakabbala*) és a tradicionalitásra törekvő közösségek gyakorlata. A tudatosan modernizáló stratégiák értelmezései – amelyek a jelenségben a hagyomány-rationalizáció modern tendenciájának keretében zsidó folklórt vélnek látni – nem képezik a tanulmány tárgyát.

A *cádik* fogalma és a hozzá társuló szociokulturális jelenségek a modern zsidó tudományosságnak – megalakulása óta – egyik frekventált kutatási témáját képezte. A különböző irányzatok a szentírásbéli jelzőt a vallástörténet és a misztika felől – saját modern szekuláris törekvéseiktől korántsem függetlenül – egyaránt megkísérelték megragadni. A *cádik* fogalmához gyakran kötődik a *szent* mint jelző.

A *szent* fogalmát nem a Mary Douglas által kibontott „testelméleti megközelítés” felől ragadjuk meg,⁵ bár számos elemzett példánk tetszetős magyarázatát képezhetné. Douglas etnológiai kategorizáló bináris oppozíciói – a vizsgált kultúra téves „fordításából” eredően – könnyen vezethetnek olyan etnológiai / antropológiai félértelmezésekhez, mint a sertés judaizmuson belüli tabu, azaz szent voltának felvetése.⁶ A *szentet* *tórai* értelemben inkább egy *irányultságnak* tekintjük, ami felé a hívőnek a *hagyomány láncolata* által szabott keretek között törekednie kell, s amely példaképpül szolgál számára. Ez a keret nyújt alapot a *szenttel* való találkozás és a *szent* érzékelésének különböző formáihoz.

A tradicionalitásra törekvő zsidóság számára az *Ö-való szent* volta az, ami felé a választott népnek törekednie kell, de teljességében soha el nem érheti azt. A budapesti orthodox sajtó az 1930-as években ezt a következőképpen foglalta össze:⁷

„Kedajsim tihju – szentek legyetek”,⁸ hangzik el ismételten a *szent* tanban. Nem kell misztikumot képzelni a „szentek” fogalma alatt. Nem akar ez egyebet kifejezni, mint azt, hogy életünk ne merüljön ki testi élvezetek hajhászásában, anyagi célok követésében, hanem a hitnek, az erkölcsnek szenteljük életünket és ezzel a *szentek* útjára léptünk.⁹

⁵ DOUGLAS 2009.

⁶ Konkrét példáját lásd ANTONEN 2004. 22.

⁷ A sajtóidézetekben megtartottuk az eredeti szövegek kiemeléseit.

⁸ 3Móz 19:1–2.

⁹ SRÉTER Mór (Debrecen), Az erkölcs válsága. *Zsidó Ujság* 1931. ápr. 1./6–7.

A *szent* megtapasztalása azonban a mindennapi életet szabályzó vallástörvényi előírások (*micva*) és közösségi szokások (*minhág*) modelljei mentén zajlik. Az élet legapróbb cselekvéseit szabályozó ritualizált gyakorlatokat átszővi az érzékszervek használata. A *cádikkal*, mint a *Tóra* által előírt életvitelt legtökeletesebben megvalósító emberrel történő ritualizált találkozásban szintén kiemelt szerepet játszik a látás, hallás, szaglás, ízlelés és tapintás.

A *chaszidizmus kabbalisztikus* értelmezését elemezve Moshe Idel a *cádik* közvetítő szerepét: *edény* vagy *vezeték* voltát emeli ki.¹⁰ A példaképként, azaz az Ö-való parancsai szerinti élet megtestesítőjeként való értelmezés mellett a *cádik* a transzcendens és az evilági, vagyis a különböző szférák közötti közvetítővé is válik.¹¹ Jonathan Grab szerint a *c'fáti* kabbalisták misztikus gyakorlatának célja a *cádik* testéhez és lelkéhez való kapcsolódás. Ez az eltávozott szentéletű emberekre és az élő mesterekre egyaránt vonatkozott.¹²

Jakov Katz szerint,¹³ a „...*cádik* eksztázisának egy része átragadhatott azokra, akik csatlakoztak a haszid csoporthoz; még ha magukban képtelenek voltak is elérni a vallási eksztázis szintjét, *rebbejük* révén sikerült valami hasonlót átélniük (...) A *cádik* híveire is átvitte Istennel való közeli kapcsolatát, melyet a csoport közös élménye is erősített”.

Természetesnek tekinthetjük, hogy még a *chaszidizmus* transzcendentálisan orientált gondolati koordináta-rendszerében is egyértelmű, hogy ennek a kapcsolatnak az anyagi világ keretei közt bizonyos materiális formákat (is) kell öltenie.

A *Tóra* előírja (5Móz 16:16), hogy a *három* *zarándokünnepen* minden férfi köteles elzarándokolni Jeruzsálembé. „Háromszor az évben jelenjék meg minden férfi közüled az Ö-való a te I-tened színe előtt azon a helyen amelyet kiválaszt: a kovásztalan kenyér ünnepén, a hetek ünnepén és a sátrak ünnepén...”¹⁴ Ennek analógiájára vált szokássá a *chaszid* *zarándoklatok* egyik fontos formája: ünnepekre elutazni a *rebbe*hez, hogy ott imádkozzanak, tanuljanak, töltsék az ünnepet a *rebbe* „árnyékában”.

A fentiek értelmében, ha a 20. század elejének *cádikokhoz* folytatott – sajtóban is megjelenített – *zarándokgyakorlatában*, illetve az ezredforduló közép- és kelet-európai virtuális zsidó *zarándokhelyein* megjelenő emlékező gyakorlatban szeretnénk vizsgálni az érintés, a tiszta és a tisztátalan jelentését, úgy egyfelől a Szentírás és a rabbinikus hagyomány szentfogalmából, a szent ebben a kontextusban megjelenő érzékeléséből kell kiindulni, másfelől a *cádik* értékmegjelenítő társadalmi szerepét és közvetítői értelmezését kell figyelembe venni.

¹⁰ IDEL 1995. 189–207.

¹¹ Ennek keretében a *cádik* imájának különböző *chászid* mesterek által megfogalmazott értelmezéseit lásd JACOBS 2006. 17–45.

¹² GRAB 2008. 208. Az imádat és a közvetítés gondolata, ellentétben Grab megállapításaival, nem mosható össze, a *cádik* a zsidó hagyományban nem képezheti az imádat tárgyát, ez ellentétes lenne a monoteizmussal.

¹³ KATZ 2005. 343–44.

¹⁴ A bibliai idézetek fordításai az úgynevezett *IMIT-Bibliából* valók. *Teljes kétnyelvű (héber-magyar) Biblia 2 kötetben*. Változatlan utánnomás. Budapest: Makkabi Kiadói Kft., 1994. A kiemelések a szerzőktől.

Mi ánochi – ki vagyok én?

A vizsgált jelenség kerete a találkozás igénye. Látni a *cádikot*, találkozni az igazzal. Mit jelent azonban ez a találkozás? Azaz kivel is történik? Rabbi Joél Teitelbaum nagykárolyi főrabbi és *chászid rebbe*, közismert nevén *Reb Jajlis* ezt a szatmári rabbiszekbe történt beiktatása során 1934-ben ekképp határozza meg:

Mi onajchi? – kezdi a főrabbi, ki vagyok én, mivel lettem érdemesítve arra, hogy ez az „*ir v'ém b'jiszroél*” („város és anya Izráelben”) lelki vezérévé választott? De bízom nagynevű őseim szellemében, a *z'chusz ovajs*-ban, hogy ezt a magas méltóságot méltóan be is tölthessem.¹⁵

A *z'chusz ávosz*, az atyák érdeme, ami a *rebbe* hivatkozási alapjává válik, a hagyomány és a generációk láncolatában nyer értelmet. Atyáinak példaértékű vallásossága – modellnek tekinthető cselekedetei és életvitele – képezi azokat az érdemeiket, amelyek védelmezőül, pajzsul, a származás hivatkozási alapjául szolgálnak a *tradicionalitás*ra törekvő közösségekben. Jól kifejezi ezt az elvándorolt bodrogkeresztúri közösség egyik mai *szukoszi* sátordíszje: a *rebbe* barokkos keretbe helyezett arcképe, amelyen a *rebbe* neve után a *z'chusz jehi olénu* (érdemei legyenek rajtunk) felirat olvasható. A *rebbe* érdemei híveinek közösségét védelmezik. Ez az összetartozás-tudat jelenik meg 1932-ben a Sátoraljaújhegyről külvonaton Nyíregyházára érkező, a *sábbosz* idején ott vendégeskedő nagykárolyi főrabbit, *Reb Jajlist* meglátogató hívek esetében.

A vonatra zászlót is kitűztek ezzel a felirattal: „*Degel machne Króle*” (a nagykárolyi tábornak lobogója). Mintegy ezerre tehető azoknak a száma, akik eljöttek, hogy szeretett Rebbejüket fogadják.¹⁶

A *rebbe*k útját a velük való találkozás és a környezetükben való tartózkodás igénye kísérte. A *vizsnici rebbe* 1927-ben Nagyváradról hívei kérésére Debrecenbe látogatott. Útját hivatalos és spontán módon szerveződő találkozások rítusai és rutinjai övezték.

Útközben Biharkeresztesen Fuchs Lipót főrabbi vezetésével az ottani hitközség küldöttsége tisztelgett a Rebbe előtt. Berettyóújfalun a pályaudvaron óriási embertömeg adta tanújelét a Rebbe iránti nagy rajongásának és tiszteletének. Újfalura egyébként már egy debreceni deputáció utazott a Rebbe elébe, amellyel a Rebbe onnan autón folytatta útját Derecskén át Debrecenbe. Ide a vidékről számosan érkeztek, hogy a szombatot a híres Rebbe környezetében tölthessék.¹⁷

¹⁵ Feldmann Lajos: A szatmári rabbiinstalláció. *Zsidó Ujság* 1934. márc. 9./5.

¹⁶ A nagykárolyi főrabbi Nyíregyházán. *Zsidó Ujság* 1932. dec. 9./5. A héber kifejezés a pusztai vándorlás során saját zászlójuk alatt vonuló törzsekkel kapcsolatos bibliai kifejezések (ld. 4Móz 2:1-31) parafrázisa: pl. „*Az elől kelet felől táborozók: Jehúda táborának zászlója (degel machne jehudo), seregeik szerint...*” (*ibid.* 2:3).

¹⁷ Hírek – A wizensitzi rebbe Debrecenben. *Zsidó Ujság* 1927. máj. 27./12.

Reb Jajlis említett 1932-es nyíregyházi látogatását megelőző nagyváradai szombati vendégeskedése tömeges zarándoklattá vált.

Csütörtök este érkezett, a vonatnál már várták a hívek százai, következő nap özönlöttek a vendégek vidékről, Magyarországból, Jugoszláviából, s Csehszlovákiából. Feltűnést keltett a székelyhidi jesiva 72 bócherjének¹⁸ felvonulása.¹⁹

A *rebbek* ugyanakkor várták is híveiket és a sajtó is ösztönözte ezeket a látogatásokat.

Mannsohn Izráel, a hírneves 'rizsener' rebbe unokája a fővárosba érkezett. Híveinek készséggel áll rendelkezésre, Steinmetznél, Laudon ucca 9. I. [em.] 3.²⁰

– olvasható az 1920-as és '30-as évek gyakori orthodox zsidó sajtófelhívásainak egyikében. A mai zarándoklatoknál ez a jelenség szintén feltűnik. A makói *szent udvar* (*Hacar hakados Makave*) például rendszeresen meghívókat küld szét és kör-e-mailekben is értesíti a *rebbe* tisztelőit az éves makói zarándoklatról, ahogyan a *rebbe*vel kapcsolatos más fontos eseményekről is.

Ettől az általános gyakorlattól tért el 1934-ben *Reb Jajlis*, amikor a 6 éve húzó-dó hitközségi viszályt, a szatmárnémeti *máchlojket* lezáró beiktatásához tartozó ünnepélyes utazásnak elejét vette.

A főrabbi azonban elhárította magától az ilyen ünnepeltetést és minden előzetes értesítés nélkül febr. 27-én a kora reggeli órákban, családjával együtt megérkezett a városba és beköltözött lakásába. Ettől a perctől kezdve ezres tömegek ostromolták az utcát, ahol az új főrabbi lakása van. Megerősített hármas rendőrkononok zárták le az utcát és a környező városrészt. Csak a kiváltságosak, rabbik és messze földről jött delegációk vezetőinek sikerült a rabbi elé járulni sólem-re és kézcsókra...²¹

A *cádik* arca és szava

„Fény árad az igazra, öröm az egyenes szívűekre.” (Zsolt 97:11) – hangzik a *cádikkal* való találkozásra gyakran vonatkoztatott zsolttárrészlet. A *cádikkal* való találkozás meghatározó élménye a *cádik*nak és cselekedeteinek látása, valamint tanításának és vigaszának hallása. A Szentírást és a rabbinikus hagyományt tekintve a látás és a hallás a legkülönfélébb értelemben jelenhet meg. Íme néhány kiragadott példa.

¹⁸ A székelyhidi Talmud-iskola 72 tanulójának

¹⁹ ROSENBERG Dávid: R. Jajlis Váradon. *Zsidó Ujság* 1932. júl. 8./4.

²⁰ Hírek – A brody-i rebbe Budapesten. *Zsidó Ujság* 1931. aug. 4./12.

²¹ FELDMANN Lajos: A szatmári rabbiinstalláció. *Zsidó Ujság* 1934. márc. 9./5.

a. *Látás.* „Átvonul majd az Ö-való, hogy sújtsa Egyiptomot és látja a vért a felső küszöbön és a két ajtófélfán...” (2Móz 12:23). Bár az Ö-való – természetesen – mindent tud, és mindent lát, a szent szöveg fontosnak tartja kihangsúlyozni, hogy Ö látja a jelet. A látás lehet tanúságtétel is: „Ti láttátok mit tettem Egyiptommal...” (2Móz 19:4); „...ti láttátok, hogy az égből beszéltem veletek.” (2Móz 20:22). Egy egészen *másfajta* látásra találunk példát a Szináj-hegyi Kinyilatkoztatás kapcsán: „És az egész nép látta a mennydörgést, a lángokat és a harsona szavát és a hegyet, a mint füstölög...” (2Móz 20:18). A látás természetesen lehet a vétkezéshez vezető út eszköze is. Erre figyelmeztet a *Semá Jiszroel* ima szövege a szemlélőrojtok parancsolata kapcsán: „...hogy ne járjatok szívetek után és szemeitek után, amelyek után ti paráználkodtok” (4Móz 15:39). A látásnak lehet meghatározó szerepe egy vallástörvényi kérdés eldöntésében is: „És látja a pap a sérelmet a testnek bőrén...; a poklosság sérelme az, a mint látja a pap, jelentse azt ki tisztátalannak.” (3Móz 13:3). A látást jelentő ige („*lirot*”) valamelyest más jelentéssel, „megjelenik”, „látszódik” (ill. a régies magyar „láttasséknak” megfelelő) értelemben szerepel néhányszor a *TANACH*-ban. „Kovászatlan kenyeret egyetek hét napon át, és ne láttassék nálatok semmi kovászos...” (2Móz 13:7). „Háromszor az évben jelenjék meg minden férfi közül az Ö-való a te I-tened színe előtt...” (5Móz 16:16). Az Ö-való megjelenésének kifejezésére is szolgál a szó: 1Móz 12:7; 17:1; 18:1; 26:2; 24; 3Móz 9:7 etc.

b. *Hallás.* A szót mindenekelőtt alapjelentésében találjuk: „*Semá jiszroel...*”, „*Halljad* Izrael, az Ö-való a mi I-tenünk, az Ö-való egy!...” (5Móz 6:4). Amikor Mózes tanúnak hívja az eget és a földet, ismét a (meg)hallásra szólít fel: „*Figyeljete*k egék, hadd beszéljek, s *hallja* a föld számnak szavait.” (5Móz 32:1. Vö. Jes 1:2).

Látás és hallás, mint a megfigyelés eszközei, együtt szerepelnek „*Hajtsd, oh Ö-való, füledet és halljad, nyisd meg, oh Ö-való, szemeidet és lásd, halljad Szanchérib szavait...*” (2Kir 19:16). Ugyanezt az összekapcsolást megtaláljuk a Misnában is (mAvosz 2:1): „*Tudd mi van fölötted: szem amely lát és fül amely hall, és minden cselekedetedet beírják a könyvbe*”.

A *rebbe* pusztá látása, sőt akár csak arcának felidézése is transzcendens tartalommal ruházódik fel. A 19. század végének máramarosszigeti *rebbe*-je, R. Chananja Jomtov Lipa Teitelbaum (1830k-1904) egy hozzá fordulónak azt tanácsolta, hogy ha az illető úgy érzi, hogy a *rossz ösztön* (*jécer hará*) hatalmába keríti, akkor kövesse a *Bölcsek* útmutatását (bBrachot 5a): „*szegezze vele szembe a jó ösztönt. Ha működik, jó, ha nem – tanuljon Tórát.*” Ha még ez sem segít, tette hozzá a *rebbe*, idézze fel magának gondolatban az ő (ti. a *rebbe*) arcképét.²²

²² Feltehetőleg ez a gondolat áll a rabbi- és *rebbe*-fényképek napjainkban oly elterjedt gyűjtése háttérben. Persze ez sem kerülhette el az esetleges szent tartalomtól mindent megfosztó kommercializálódást. Ugyanakkor a dolognak vannak vallástörvényi vonatkozásai is, hiszen a Tízparancsolat szerint (2Móz 20:4) „*Ne csinálj faragott képet arról ami az égben van... hogy imádd*”. Két párhuzamos talmudi hely (bRos Hasono 24a, bAvoda Zara 43a, az újhódszentelés kapcsán) arra a következtetésre jut, hogy tilos azért csinálni hogy imádat tárgyát képezzék. De a Misna szerint (mAvosz 1:1) kerítést kell csinálni a Tórának, vagyis elvi jelentőségű kérdésekben a biztonság kedvé-

A *rebbe*knél tett látogatásokról szóló két világháború közötti fővárosi orthodox sajtóbeszámolóok visszatérő eleme a *rebbe* látása által szerzett benyomások leírása. Ez a fővárosi úti beszámolóokban is feltűnik. A sajtó a *chaszidizmus* ellenzőihez, a *mitnagdím*hoz tartozó *tóranagyok* bemutatására is a *chaszid rebbék* leírására kialakított struktúrákat használta. A híres *litvániai kötődésű* radini rabbiról, a *Choféc Chájim*ről (Rabbi Jiszrael Meir KAGAN, 1838–1933) Zelmanovsky Dávid az ott töltött *sabbosz* kapcsán ekképp írt:

Erre a pillantásra epekednek a jesiva növendékei, akik az egész héten át viselik a Tórát és a zsidóság szent igáját (...) Vágyódnak a szent életű öreg köre után, mert a társaságában a fény és melegség honol. Szemei mindegyik növendékre szeretettel tekintenek és azután édes reményt csepegtető szava hangzik.²³

Egy-egy ilyen híradás gyakran a *cádik* arcképének leírását, felidézését is nyújtotta, ahogyan ezt a fővárosi középosztály tagjaként lengyelországi tanulmányútról tudósítva dr. Fürst Aladár (1877–), a budapesti zsidó fiúgimnázium tanára is teszi a *Choféc Chájim*ra vonatkozóan:

Egy magas támlásszékek fehér párnái közül egy arc integet felénk, melyet nem egyhamar lehet elfelejteni. Hófehér szakáll köríti a pirosposzsgás arcot, amelynek így csodálatosan ható bájt ad. Szeme mintha titokzatosan mindent látna, hallana, vonásai állandó belső mozgásban, rezgésben: egy földöntúli élet képe, mely már tiszta szellem, szellemiség. A mi tiszteletünkre ünnepi köntöst öltött, fején a szombati bársonysapka.²⁴

Hasonlóképpen tudósított Alexander Vilmos²⁵ Jeruzsálemből *Reb Jajlis* szentföldi látogatásáról.

A rabbi szimpátikus, kedves, szerény modora mindenkit megnyer. Szemeiből jóság és szeretet sugárzik.²⁶

A *rebbe* által végzett rítusok látása, hallása szintén jelentőssé vált a *chaszid* hívek vallásos tapasztalásában. A *munkácsi rebberről*, R. Chájim Eleázár Spiráról (1871–1937) több ilyen jellegű leírást is közölt a sajtó.

Várják a rebbet. Az izgalom tetőpontra hág, olyan a hangulat, mint Kol-Nidre előtt. Egyszerre mozgolódás támad. Megérkezik a rebbet teljes kíséretével. A hófehér kaftánban, jellegzetes főveggel, átszellemült arccal, főpapi jelenség.

ért szigorítani kell. Ebből következően egyáltalán nem szabad faragott képet (szobrot) készíteni, sőt egy további – még szigorúbb – álláspont ezt a tilalmat a nem faragott képekre (festmény, fénykép) is kiterjeszti.

²³ ZELMANOVSKY Dávid: Egy péntek este a Choféc Chájimnál. *Zsidó Ujság*, 1931. márc. 13./5.

²⁴ DR. FÜRST Aladár (Budapest): Egy lengyelországi tanulmányút élményeiből. *Zsidó Ujság*, 1932. febr. 12./6. A *Choféc Chájim* képét úti beszámoló keretében közli a fővárosi kulturcionista *Múlt és Jövő* folyóirat is. DR. FÜRST Aladár: Boldogok szigetein. Egy lengyelországi tanulmányút élményei. *Múlt és Jövő*, XXII. évf. 1932: 54–56.

²⁵ A sátoraljaujhelyi származású bankigazgató korábban más közép-európai szentföldi zarándoklatokról is hírt adott. ALEXANDER 1910.

²⁶ ALEXANDER Vilmos: Nagykárolyi főrabbi Jeruzsálemben. *Zsidó Ujság*, 1932. szept. 9./8.

A mincha-imát ő imádkozza elő, és utána megkezdődik a szombat fogadtatása.²⁷

A munkácsi főrabbi a tradicionális 'szpodik'-ban²⁸ sugárzó arccal ült az asztalfőn.²⁹

A terem megtelt fantasztikus alkonyi árnyékokkal, mintha a „Bené Hécholó”³⁰ szent alakjai jöttek volna el a „harmadik lakomá”-hoz. A rebbe tórát mond. A rebbe még mélyen bent van a „heiliger Schaboss” misztikumában, de már – öreg este lévén – megjelentek a friss vendégek, akik vonattal jöttek a rebbe látogatására a közeli községekből.³¹

A rebbe imája átszellemült légkört nyújt hívei számára, szava, előimádkozása és áhítata (*kávánája*) az, amelyhez csatlakozhat a körében tartózkodó hívő. Ezt a munkácsi rebberől ekképp írják le az orthodox tudósítók.

Az ő imája áhítatában visszhangzik a sechino³² gólüsza-menetelének megrendítő fájdalma. S a tisóbeóvi gyászdalok, a kinajs, az ő előadásában megelevenítik előttünk a két szentély rombadőlését, a 10 vértanú hősiességét, a keresztes hadjáratok zsidó szenvedéseit, a régi szent dicsőség elmúlását s az elaludtnak látszó fény újonti messiási kisugárzásába vetett rendíthetetlen hit fennkölt reménysugarát.³³

Csodálatos mélység, megkapó közvetlenség nyilatkozott meg a főrabbi imádkozásában. Volt ebben az áhítatban valami méltóság, amely azonban nem mulandó földi ékeskedés, hanem az ima emelkedettségeinek szolgálatában áll, az Örökkévalóság tartozéka és megnyilatkozása.³⁴

A *cádik* szava, Tóra-magyarázatának hallása szintén a vallásgyakorlás meghatározó élményei közé tartozott. Ezt emeli ki a munkácsi rebbe szombat esti lakomájáról szóló tudósítás:

Az asztal körül jeles rabbik (csornai, jókai, csapi stb.) s világi orthodox előke-lőségek ülnek s gyönyörködnek az ének s a szent szó áhítatában.³⁵

²⁷ GUTTMANN József: A munkácsi főrabbi kedvéért visszarendelték Kassára az elindult tornai vicinálist. *Zsidó Ujság*, 1929. okt. 4./ 11.

²⁸ Szpodiknak a lengyelországi *chaszid* zsidók prémes szombati-ünnepi kucsmáját hívják, szemben a magyarországi és galíciai *chaszidok strejmelnek* nevezett – a szpodiknál valamivel nagyobb átmérőjű de laposabb – prémes kucsmájával. Amit a munkácsi rebbe viselt azt valójában 'kalpiknak' nevezik, a szpodiknál kisebb átmérőjű és annak fekete színével ellentétben világos színű prémes kucsma, melyet csak *chaszid rebbék* viseltek-viselnek.

²⁹ Pesti orthodox személyiségek a – „Rebbe asztalánál”. *Zsidó Ujság*, 1935. december 13./ 11.

³⁰ Bené Hécholó: 'a Szentély tagjai'. Az arámi kifejezés, mely az I-teni jelenlétet érzéklni vágyó emelkedett szellemű *chaszidokra* utal, egy a *sabbosz* harmadik étkezés alkalmával énekelt dalból való.

³¹ GUTTMANN József: A munkácsi főrabbi kedvéért visszarendelték Kassára az elindult tornai vicinálist. *Zsidó Ujság*, 1929. okt. 4./ 12.

³² *Sechino*: az 'I-teni jelenlét'.

³³ HERMANN Ignác: A munkácsi főrabbi körében Luhaschowitzon. *Zsidó Ujság*, 1931. aug. 4./ 6.

³⁴ -g, A munkácsi főrabbi Budapesten. – *Zsidó Ujság*, 1934. máj. 4./ 2.

³⁵ HERMANN Ignác: A munkácsi főrabbi körében Luhaschowitzon. *Zsidó Ujság*, 1931. aug. 4./ 6.

...a munkácsi főrabbi egyórás felszólalása kötötte le a mintegy hetventagú asztaltársaság figyelmét. Csodálatos mélység, megkapó közvetlenség nyilatkozott meg a Rebbe szavaiban.³⁶

A jelenség rabbinkus háttere felől érthető meg. A Misna szerint (*mAvosz* 3:3), „Ha hárman esznek egy asztalnál, és (közben) foglalkoznak a Tórával, (az úgy lesz elkönyvelve) mintha az Ö-való asztaláról ennének. Ahogy a próféta mondja *És szólt hozzám: Ez az az asztal, amely az Ö-való előtt áll...*” (*Jech* 41:22) Ezt fejti ki Reich Sámuel verbói főrabbi 1932-es beszéde a budapesti *orthodox Sasz Chevra Orczy* templomában.

Kiindult a midras azon szavából, hogy „I'ten Majseval a pusztában, Midjonban, az égő csipkebokorban és Egyiptomban beszélt.”³⁷ – A legkülönbözőbb szituációkban, az idők mindenféle problémájából Majse rabénü I'ten szavát halotta kicsendülni, ami által az események minden titkát megoldotta. Az idők folyásának változásából kell Izraelnek a Mindenható hangját hallani: a hitben, a Tórában kell nekünk minden idők problémájának megoldását találni.³⁸

A *cádik* szava a találkozások többségénél azonban a vigasztalás hangja volt, és a hívő egyéni problémáira vonatkozott. Jól tükrözi ezt a *vizsnici rebbe*³⁹ pesti látogatásáról szóló híradás:

Voltak asszonyok is, köztük olyanok, kik kisdedeikkel a karjukon jelentek meg. Akik kijöttek a Rebbe szobájából, elragadtatással beszélnek nyájasságáról, s reményt csepegtető bölcs beszédéről. Az elébe járulók nagy száma miatt órákig kell várni a bebocsáttatásra.⁴⁰

A *munkácsi rebbének* „mindenkihez volt egy-egy szívélyes szava. Közvetlensége és nyájas társalgási modora által igen kellemes benyomást gyakorolt az idegenre.”⁴¹ 1943-ban a kállói *Jahrzeit*on a „Rebbék biztató szavai lelket öntöttek a csüggedőkbe és az ezernyi zarándoksereg i'tenbizalommal felvértezve hagyta el Kállót...”⁴² – a sajtó tudósítása szerint. Hasonló híradások jelentek meg *Reb Jajlis*ról, a későbbi *szatmári chászid* mozgalom megalapítójáról is.

Aki csak rövid ideig is beszélt vele nem tud szabadulni egyénisége lebilincselő hatásától. Szatmáron a hívei mindent megtettek, hogy megválasszák főrabbinak. A palesztinai hitbuzgó „charédim”-ra⁴³ is nagyon hatott pár heti otléte.⁴⁴

³⁶ Pesti orthodox személyiségek a – „Rebbe asztalánál”. *Zsidó Ujság*, 1935. december 13./ 11.

³⁷ *Bamidbor Rabba* 1:3.

³⁸ Menyegző, vendégszónoklat. *Zsidó Ujság* 1932. jún. 9./ 9.

³⁹ A hír valószínűleg R. Jiszroel HAcERRE (1860-1936), az „*Ahavasz Jiszroel*” c. könyv szerzőjére, a harmadik vizsnici rebbére vonatkozik.

⁴⁰ A wischnitzi Rebbe Pestén. *Zsidó Ujság*, 1932. júl. 1./ 4.

⁴¹ Hírek – A munkácsi rebbe. *Zsidó Ujság*, 1928. aug. 24./ 10.

⁴² Hírek – A kállói Jahrzeit. *Orthodox Zsidó Ujság*, 1943. márc. 20./ 7.

⁴³ *Charédim*, szószerint 'remegők', az úgynevezett „ultraorthodoxok” héber elnevezése. Vö. „... mindenki, aki remegett Izrael I-tenének szavaira...” (*Ezra* 9:4).

⁴⁴ G. Beszélgetés a Szentföldről visszatérő nagykarolyi főrabbiival, Budapesten. *Zsidó Ujság*, 1932. szept. 30./ 5.

Érinteni a cádikot

A cádikkal való találkozás, a cádik „árnyékában”, „körében” töltött ünnep, a cádik arcának látása, szavának hallása szorosan összetartozott a cádikkal való közvetlen fizikai kontaktus keresésével. Ezt természetesen ismét csak a Szentírásban gyökerező rabbinikus hagyomány, a vallástörvény és a közösségi normák, rutinok határozták meg.

Az érintés, a fizikai kontaktus illetve annak következményei, többfajta, egymástól meglehetősen eltérő kontextusban található a Tórában.⁴⁵

- a. *Ártani valakinek*: „Aki hozzányúl e férfihoz és feleségéhez, meg kell halnia” (1Móz 26:11).
- b. *Vétékáldozat bemutatásakor a bűnvallomást tevők*: „És tegye rá kezét az égőáldozat fejére, s kedvesen fogadtatik tőle, hogy engesztelést szerezzen neki” (3Móz 1:4).
- c. *Áldás kapcsán*: „És kinyujtotta Izraél jobbát s rátette Efraím fejére, az pedig az ifjabbik, és balját Menasse fejére...” (1Móz 48:14).
- d. *Felavatás ill. beiktatás alkalmával*: „Mondta az Ö-való Mózesnek: Vedd magadhoz Józsuát, ... és tedd reá kezedet.” (4Móz 27:18). Hasonlóképpen kézzrátétellel avatták fel a Szanhedrin tagjait (vö. pl. bSzanhedrin 13–14).⁴⁶
- e. *Eskünél*: „Tedd kezedet a csipőm alá; megesketlek téged az Ö-valóra...” (1Móz 24:4).
- f. *A (rituálisan) tisztátalannak tilos hozzáérnie szent dolgokhoz*: „... minden férfi, a ki közeledik mind a magzatotok közül szentségekhez, ... a míg tisztátalansága rajta van – irtassék ki azon személy színem elől...” (3Móz 22:3). „... az idegen, ki közeledik, ölessék meg” (4Móz 1:51). Ennek előképét találjuk a Szináj-hegyi Kinyilatkoztatás alkalmával: „És vonj határt a [rituálisan már megtisztult] népnek, mondván: óvakodjatok, hogy föl ne menjetek a hegyre [melyre az Ö-való ereszkedik alá] és ne érintsetek annak szélét. Bárki érinti ölessék meg.” (2Móz 19:12). És egy bonyolultabb példa: „Szenteld meg azokat, hogy szentek szentje legyenek; bárki érinti, szent legyen...” (2Móz 30:29). Ez utóbbi esetben nemcsak arról van szó, hogy tilos tisztátalannal érinteni a szent dolgokat, hanem hogy ha valami hozzáér egy szent dologhoz (pl. közönséges hús áldozati húshoz), az is szentté válik.
- g. *Ugyanakkor valamely rituálisan tisztátalan dolog érintése tisztátalanná tesz*: „A ki megérint halottat, bármely emberi személyt, az tisztátalan legyen hét napig” (4Móz 19:11).
- h. Ennél komplexebb példája a fizikai kontaktusnak az az eset, amikor Élijáhu (Illés) próféta egész testével ráfekszik a halott gyerekre, aki ezután életre kel (1Kir 17:19–22). Ezzel párhuzamos történetet találunk tanítványával,

⁴⁵ Az érintést jelentő héber szó gyöke (נגס) főnévi alakban előfordul *csapás* értelemben, pl. a Tíz csapás kapcsán „Még egy *csapást* hozok Fáraóra és Egyiptomra...” (2Móz 11:1). Szerepel az előzőhöz hasonló, az IMIT Bibliában sérelemnek fordított értelemben is „...és válhatik testének bőrén a poklosság *sérelmévé*...” (3Móz 13:1).

⁴⁶ Ennek analógiájára avatják fel a modern rabbiszemináriumokban az új rabbikat kézzrátétellel.

Elisa (Elizeus) prófétával kapcsolatban (2Kir 4:32–35) is. Egy harmadik párhuzamos történet szerint (2Kir 13,21), egy, a *moávik* részéről Izraelt ért támadás során, az éppen egy halott⁴⁷ eltemetésével foglalatосkodók ijedtükben nem ásnak külön sírt, „...hanem beleteszik a tetemet Elisa sírjába; amikor [a holttest] érintkezik Elisa csontjaival, [a halott] életre kel...”

Mint már említettük, természetesnek tekinthetjük, hogy még a *chaszidizmus* transzcendencia felé irányuló gondolatrendszere is az I-tennel való közeli kapcsolatot az anyagi világ keretei közt bizonyos materiális formák révén ragadja meg. Ez a jelentése/jelentősége a *rebbek* asztaláról evésnek, a *rebbek* kezéből kapott – *sirájim*nak, azaz maradéknak nevezett – étel elfogyasztásának. Az adott esetben, a hagyományos tanítás szerint, az i-teni szférával közvetlen kapcsolatban lévő *cádik* által érintett étel közvetíti az égi áldást az egyszerű *chaszid* számára.

A sajtó számtalan ilyen közös rituális étkezésről számol be. A *munkácsi rebbe* pesti látogatásakor, 1935-ben, „amidőn a 'sirájim'-osztásra került a sor, akkor a legexponáltabb 'dács'-ok⁴⁸ is a legvérmesebb chászidoknak bizonyultak... Valamint különös misztikum űlte meg a lelkeket...”⁴⁹ – jegyzi meg a híradás.

A *belzi rebbe*⁵⁰ *sirájim*-osztását – amelyben számos magyarországi zarándok is részesült – a két világháború közötti nyugati olvasó számára Jiří Langer a következőképpen írja le.

Sábeszkor (...) valósággal tülekednek az emberek. Nem a menzákon eszünk, hanem a rabbi asztalánál. Kíméletlenül tolakszunk hozzá, hogy az ő kezéből vegyünk át legalább egy kevéske ételt, amelyet ő érintett vagy megízlelt. Az ő édes *kígljének* (meleg tészta) minden morzsája, az ő *zsiros csúlutjának* (sólet) minden csipetje, az ő házi mazsolaborának minden csöppje magában foglalja az egész Paradicsomot, annak minden mennyei gyönyörével.⁵¹

A *munkácsi rebbe* tornai látogatásakor tartott *erev sábeszi* vacsorán 1929-ben a *rebbe* asztala körül a sajtó híradása szerint:

Ember ember hátán tolong és a gábe, aki szervirozni akar a rebbenek, kénytelen ezt az asztalon keresztül sétálva megtenni. (...) A vacsora megkezdődik. A *rebbe* községenkint szólítja hiveit a „*sirájim*” osztáshoz...⁵²

Dr. Fürst Aladár lengyelországi tanulmányútjának élményei között a *Choféc Chájim* fogadószobájáról is beszámol, amelynek kialakításakor a *sirájim*-osztás szokásait is figyelembe vették:

⁴⁷ A REDAK kommentárja szerint (*ad loc.*), az Elisa próféta sírbarlangjába leeresztett férfi Salum ben Tikvó volt, Chulda prófétanő – a 2Kir 22:14-ben említett – férje volt.

⁴⁸ *Dácsok*: szó szerinti 'németek' (Deutsch). A nem jiddisül, hanem németül vagy legalábbis németesen beszélő zsidók, tehát a nem *chaszid* kötődésűek.

⁴⁹ Pesti orthodox személyiségek a – „*Rebbe asztalánál*”. *Zsidó Ujság*, 1935. december 13./ 11.

⁵⁰ A harmadik belzi *rebbe*, Rabbi Jiszocho Dov ROKEACH (1894–1926).

⁵¹ LANGER 2000. 46.

⁵² GUTTMANN József: A munkácsi főrabbi kedvéért visszarendelték Kassára az elindult tornai vicinális. *Zsidó Ujság*, 1929. okt. 4./ 12.

Az egyik sarokban a rebbe asztala körülvéve karvastagságu tölgyfapadokkal, hivatvák, hogy keményen ellenálljanak a tömeg torlódásának, mely itt szombatonként összegyűl, egy kis halcsontot, vagy akár szófoslányt elkapni a „szent” asztaláról.⁵³

A hajnalba nyúló *tis* és a *sirájim* lényegét, keret jellegét közérthetően *Reb Jajlis*nak a nagyvárad *orthodox* közösségben tett látogatásáról szóló híradása fogalmazta meg.

A lakoma, amelynél természetesen a földi táplálék csak keret volt a szellemi s lelki táplálék számára, amelyet a szeüdasz sabosz nyújtott, hajnali fél négy órakor ért véget.⁵⁴

Egy-egy ilyen rituális étkezés a közösség egységének kifejezője is lehetett, ahogyan arról a *Reb Jajlis*nak a szatmári *machlojket* lezáró beiktatási bankettje kapcsán tudósítottak.

A nagy társaság a legjobb hangulatban ült együtt, amikor a nagy ünnepi barcseszt megszegte, hívei boldogan törtek le egy-egy darabkát, mint *sirájim*-ot. Az 500 ember azután egyszerre felállott és egy lelkes énekbe kezdett.⁵⁵

A *rebbe*vel közös körtánc, mint a közös rituális étkezés zárása a mai magyarországi zarándoklatoknak is részét képezi. A mai makói zarándoklatok gyakorlatához hasonlóan a két világháború közötti *rebbe*-látogatások érintéshez kötődő azon közösségi eseményét képezte, amely a kívülálló látogató bevonását is szolgálta. A kelet-európai zsidó vallásosságot legitimáló aktusa mellett ebben az összefüggésben nyer értelmet dr. Fürst Aladár és nyugati középosztálybeli útítársai lublini látogatásának helyi híre is.

Reggelre pedig az egyik jiddisch napilap kövér betűkkel hozta a szenzációs riportot: *Professoren und Doktoren tanzen beim M'lave d'malke vom Lubliner Raw*.⁵⁶

A *cádik* mint szent dolog (a *rebbe* ill. a *rebbe* keze) megérintése egyfelől a tisztelet kifejezése is (kézfogás, ill. kézcsók), ugyanakkor ez az érintés önmagában is vallási élménnyé válik az áhítat által motivált közvetlen fizikai kontaktus révén. A másik irányból pedig, amikor a *rebbe* megáldja a hozzá forduló *chaszidot*, általában ezt is kézfogás közben teszi. Ugyanakkor talán nem érdektelen megemlíteni, hogy voltak *chaszid rebbék*, elsősorban Lengyelországban, akik tartózkodtak híveik érintésétől, mindenekelett a halotti tisztátalanság – lehetőség szerint minél teljesebb – elkerülése végett.

⁵³ Dr. FÜRST Aladár (Budapest): Egy lengyelországi tanulmányut élményeiből. *Zsidó Ujság*, 1932. febr. 12./5.

⁵⁴ ROSENBERG Dávid: R. Jajlis Váradon. *Zsidó Ujság*, 1932. júl. 8./4.

⁵⁵ FELDMANN Lajos: A szatmári rabbiinstalláció. *Zsidó Ujság*, 1934. márc. 9./5.

⁵⁶ Dr. FÜRST Aladár: Lublin bölcseinél. *Zsidó Ujság*, 1932. máj. 27./5. Az írást képes illusztrációval azonos címen szintén közli *Múlt és Jövő* XXII. évf. 1932: 145–146. A Lubliner Raw megnevezés alatt Jehuda Meir SCHAPIRO (1887–1933) értendő.

A *rebbe*nek járó kézcsók szokását *chászid* jelenségként a belzi udvarból Jiří Langer is leírja,⁵⁷ ahogyan a fővárosi tudósításokban is megjelenik a kelet-európai *rebbe*k ettől való visszakozása.

Bemutatkozunk héber nevünkkel, – írja dr. Fürst Aladár a geri *rebbe*nél tett látogatásról (G.N.) – az öreg idegesen rángatja vissza karját a kézcsók elől, szeme egy pillanatra találkozik a szónokéval, ki üdvözlötünket pár szóban kifejezi. Egy pillantás nekünk szól és egy rövid áldásmondással (...) el vagyunk bocsátva.⁵⁸

A *cádikkal* való kézfogás a koronás fő iránti tisztelet talmudi kontextusában is megjelenhetett,⁵⁹ ami önmagában módosíthatta a *cádik*-látogatás szokásait.⁶⁰ A fővárosi orthodox zsidó sajtó a Csehszlovákiából hazafelé tartó Károly román király esetében egy ilyen találkozásról ad hírt a szatmári pályaudvarról.

A király észrevette a *Rebbet*, aki előlépett a sorból és hangosan elrecitálta a koronás fő látásakor vallásilag előírt benedikciót: „Bórüch atto Hasém Elajkenu melech hoajlom, senószan michvajdaj l'bošzor v'dom.” A héber áldásmondás, látszólag elérzékenyítette az uralkodót, aki szívélyes mozdulattal melegen kezelt szorított R. Jajlissal.⁶¹

A pillanatot megörökítő fotó a cionista sajtó révén⁶² Budapesten is széles körben ismertté vált.

A *rebbe*k és a hívek találkozásakor az érintésnek *cádik*onként eltérő formái alakulhattak ki, ahogyan a *káváná* megélésének a *rebbe* öltözködésében és környezete kialakításában nagyon eltérő formái jelentek meg. Egy sajátos esetet a budapesti orthodox sajtó is közöl az elhunyt *szánci rebbe*, a *Divré Chájim* fiának, R. Saje Halberstammnak kolozsvári látogatásáról.

A *Rebbet* megérkezésekor óriási tömeg várta a pályaudvaron és – este lévén fátylós menet kísérte lakására. (...) A hívek rajongását mindennél impozánssabban illusztrálta a következő epizód: (...) amint a bészhamidrosból⁶³ szánal a lakására igyekezett, a hívek kifogták a lovat és maguk húzták a szánt egy hosszú fátylós menetel az élén...⁶⁴

Egy másik jelentős formája a *chászid* zarándoklatoknak, a *rebbe*k sírjának felkeresése azok halálozási évfordulóján (*jahrzeit*). Ilyenkor a síroknál fejezeteket mondanak el a Zsoltárokból, és elimádkozzák gondolataikat-bajaikat. Természetesen az

⁵⁷ LANGER 2000. 44.

⁵⁸ DR. FÜRST ALADÁR (Budapest), Egy lengyelországi tanulmányut élményeiből. *Zsidó Újság*, 1932. febr. 12./5.

⁵⁹ *bNedarim* 28a.

⁶⁰ Ennek jó leírását adja a Péter dán hercegnek a belzi udvarban tett *ros hasánái* látogatásáról szóló beszámoló, amelyben a helyi szokást vagy a vallástörvényt sértő uralkodói igények meghíúsulását a *rebbe* égi erejének tudták be a hívek. Salgó József, Péter dán herceg a belzi *Rebbenél*. *Zsidó Újság*, 1936. okt. 16./7.

⁶¹ Hírek – A szatmári főrabbi és a román király. *Zsidó Újság*, 1936. nov. 20./10.

⁶² *Múlt és Jövő* XXVIII. évf. 1938: 150.

⁶³ Szó szerint „tanház”. Imádkozásra, tanulásra és akár közös ünnepi étkezésre szolgáló helyiség.

⁶⁴ JAKAB Mózes, A szanzi *Rebbe* és egy budapesti esküvő. *Zsidó Újság*, 1934. febr. 15./4.

előírás az, hogy nem az – elhunyt – *rebbe*hez imádkoznak, terjesztenek elő kéréseket, hanem az Ö-valóhoz, a *rebbe*nek az Ö-való környezetében lebegő lelke csak mintegy „közvetítője” az imáknak. A *chászid rebbék* sírjának látogatása természetesen a sírlátogatás általánosabb szokása egy változatának is tekinthető. Szokás az elhunyt rokonok sírját azok halálozási évfordulóján felkeresni. Mindkét esetben a már a „mennyországban” levő lélek segítségét kéri, hogy járjon közben az imádkozó érdekében az Ö-valónál.

A sírlátogatáskor szokás balkézrel a sírkőre támaszkodni,⁶⁵ sőt a *chászid* hagyomány tud *rebbe*kről, akik (korábbi) *rebbe*k sírjának felkeresésekor egész testükkel ráborultak azok sírjára. Ennek bibliai párhuzamaként megemlíthetők az Élijahu (Illés) és Elisa (Elizeus) próféták kapcsán fentebb említett halottfeltámasztások. Ami a halotti tisztátalanság kérdését illeti a sírkő érintésekor, itt egyértelműnek kell tekintenünk, hogy a szent(életű) *cádik* szentsége nagyobb súllyal esik latba, mint a sírhoz kapcsolódó (rituális) tisztátalanságtól való tartózkodás (ami a Szentély pusztulása óta amúgy is csak a *kohénok*ra, a papi családból származókra, vonatkozóan *halachikus* előírás).⁶⁶

A fővárosi orthodox sajtó híradásaiban szintén beszámol szentnek tekintett *cádik*-sírokról. A nagyszöllősi 90 évesen elhunyt talmudtudóst, Berliner Mórt, a hitközség legidősebb tagját, a *K'szav Szofer* és *Reb Smelke Szöllőser* tanítványát, akit a *szepinker rebbe* is búcsúztatott a „temetőnek egy különösen megszentelt helyén helyezték örök nyugalomra, ahová 140 év óta nem temettek senkit: a hírneves 'Tanja' szerzője atyjának sírja mellé.”⁶⁷ A sírhoz kötődő csodát elbeszélő legenda szerint *Rabbi Borüch*, a *Tanja* atyja a településre érve, halálának közeledtét érezve maga jelölte ki sírhelyét. A jelöletlen sírt pedig a sírkőállítás napján tanítványival a településre érkező *Tanja* látatlanul is azonnal felismerte, ahogyan a temetés napján atyja halálát megérezte.

A halotti tisztátalanság és a *cádik* szent életvitele közötti ellentét a temetések talmudi gyökerekre visszanyúló ritualizálásában is megragadható. Ezt jól példázza *Reb Binjamin Hauer* temetésének híre 1926-ból.

Nagyvárad orth. zsidóságának csaknem valamennyi számottevő tagja itt van. Férfiak, nők, fiatalok, öregek ünnepi öltözetben, *chászidimok* a drága jomtovi selyem kaftánban és strámliban várják a levájét. A *טהרה*, a halott mosdatása, ugyszintén a koporsó vitele csak előzőleg rituális fürdőt vett egyéneknek engedtetett meg. A koporsóval csak nagynehezen tudnak a tömegen keresztülvergődni.⁶⁸

⁶⁵ *Kicur Sulchán Áruch*, 128:13.

⁶⁶ Nyilvánvalóan ugyanez az elv érvényesül egy „közönséges” halottal való foglalkozás esetében is: a halott eltemetésének „*micvája*” ellensúlyozza a tisztátalanságtól való idegenkedést. Hiszen még a *kohénok* – akiknek a bibliai előírás szerint (3Móz 21:1–4) közvetlen családtagjaikon kívül tilos más halott eltemetésével foglalkozniuk – számára is megengedett egy „gazdátlan” holttest eltemetése (*Torász Kohánim* 21:4). Sőt még a felkent főpap, akinek még közvetlen hozzátartozói eltemetésével sem szabad magát tisztátalanná tennie (3Móz 21:11), még öneki is megengedett, sőt *micvá*nak számít a gazdátlan holttest eltemetése (*Torász Kohánim* 21:28).

⁶⁷ Szlovákiából – A legendás *cádik* sírja mellett... *Zsidó Ujság*, 1933. jún. 16./4.

⁶⁸ R. בנימין Hauer ז"ל. *Zsidó Ujság*, 1926. máj. 28./8.

A *jahrzeitok* és *jahrzeit*-leírások visszatérő mozzanata a *cádik* sírjának látogatása, sírkövének megcsókolása, átölelése, vagy csupán a sírkőre borulás. Erről a szentföldi *kabbalista* rabbik sírjainál is megfigyelhető jelenségről *Reb Jajlist* idézve ekképp írt az orthodox sajtó:

Csodákat beszél arról a vallásos bensőségről, amelyről R. Simajn [ben Jajchói]⁶⁹ sírja mellett imádkoztak, táncoltak s áhitatban elmerültek... Szerinte ilyesmi csak a Szentföld fenséges légkörében lehetséges. Hogy mi az a lángoló lelkesedés, a *hiszláhávüsz*,⁷⁰ ami a zsidó vallásosságnak lényege, azt csak ott lehet tapasztalni s átélni.⁷¹

A *cádikok* érintését illetően nem szabad figyelmen kívül hagyni az elhunyt *cádikok* használati tárgyainak utóéletét, kiemelt, megbecsült közösségi kezelését. Az *orthodox* sajtó egy ilyen kegyszerről adott hírt 1929-ben Munkácsról.

Oly tórapergamentről van szó, amelyhez hasonlót, kimondhatatlan emlékekkel felmagasztosítottat aligha lehet találni. A munkácsi főrabbi ugyanis megtudta, hogy Galiciában van egy széfer, melyet a chaszidizmus hőskoráról ismert R. Hirsch írt, és amelyet a Báál Sém használt, utazásaira mindig magával vitte és belőle lejnolt. A munkácsi főrabbinak sikerült most e drágaságot megszerezni. (...) A kegyszer felavatását a munkácsi főrabbi egykori tulajdonosának, a Báál Sémnek *Jahrzeitjára*, sovüajsz első napjára tűzte ki.⁷²

A sajtó tolmácsolásában a tárgy – aktuális közösségi kontextusba ágyazódó – jelentőségét maga a munkácsi *rebbe* fogalmazta meg.

Népszerűen magyarázta meg az ezernyi tömegnek, miben is rejlik a Báál Sém nagy hatása és örök érdeme. (...) ő azt tanította, hogy készülni kell a miczvó teljesítésére is. (...) A Báál Sém ezzel a chaszidizmus megpillérezője és a valóságosságnak megerősítője s bensőségesebbé tevője lett. A beszéd mindenkiben szent érzéseket, a belső zsidó vallási élet utáni mély vágyat ébresztett.⁷³

Néhány tanulság

A *cádik* érzékelés által történő megtapasztalása két irányba mutat. Egyrészt a transzcendens felé, az Ő-valóval való kapcsolattartásban közvetítővé válik, a

⁶⁹ Rabbi Simon bar Jocháj, a Zohár szerzője.

⁷⁰ A kifejezés megközelítő fordítása „lobogó lelkesedés”.

⁷¹ G., Beszélgetés a Szentföldről visszatérő nagykarolyi főrabbiával, Budapesten. *Zsidó Ujság*, 1932. szept. 30./5.

⁷² A Báál-Sém Tóratekerce Munkácson – Alkalmi tudósítónktól – Hamevászér. *Zsidó Ujság*, 1929. jún. 21./8.

⁷³ Uo. A kulturcionista illusztrált *Múlt és Jövő* folyóirat több ilyen tárgyról közölt képet. A teljesség igénye nélkül: A Chászém Szófer tórája, melyet tulajdonosa, Ekstein Emánuel rabbi Newyorkba vitt. *Múlt és Jövő* XVI. évf. 1926: 224. Rasi temploma és női fürdő Wormsban... (Baracs Károly felvétele) *Múlt és Jövő* XXIII. évf. 1933: 304. A recens magyarországi *chászid* zárandokgyakorlatban szintén ismert a tárgyak ilyen jellegű jelentéstartóvá válása, ami megfigyelhető például a bodrogkeresztúri *rebbe* karosszékének és a makói *rebbe* kiddus-poharának, gyertyatartójának esetében is.

nem-materiális anyagi világban zajló megtapasztalását segíti elő. Ennek keretét a hagyomány láncolata adja. Másrészt a közösség, az anyagi világ felé mutat, a teremtet világ kontextusában megfogalmazott normák, értékek, viselkedésminták és közösségi emlékezet artikulálásában, megerősítésében és továbbadásában játszik fontos szerepet, – másodlagos jelenségek által – konkrét fizikai megjelenítést kölcsönözve azoknak.

Irodalom

ALEXANDER, WILHELM

1910 *Die Gesellschaftsreise nach Palästina im Jahre 5670–1910*. Sátoraljaújhely.

ANTTONEN, VEIKKO

2004 *Kognitív fordulat a néprajzi valláskutatásban*. Módszertani újítások. Vallástudományi Tanulmányok 5. Magyar Vallástudományi Társaság, Budapest.

DOUGLAS, MARY

2009 *Purity and Danger. An analysis of concept of pollution and taboo*. First published London – New York: Routledge 1966.

GRAB, JONATHAN

2008 The Cult of the Saints in Lurianic Kabbala. *Jewish Quarterly Review*, Vol. 98, No. 2. (Spring 2008) 203–229.

IDEL, MOSHE

1995 *Hasidism Between Ecstasy and Magic*. New York State University of New York Press.

JACOBS, LOUIS

2006 *Hasidic Prayer*. First published 1972. Oxford – Portland, Oregon: The Littman Library of Jewish Civilization.

KATZ, JAKOV

2005 *Hagyomány és válság. Zsidó társadalom a középkor végén*. Budapest Múlt és Jövő Kiadó.

LANGER, JIŘÍ

2000 *Kilenc kapu. A haszidok titkai*. Pozsony Kalligram Kiadó.

BALÁZS FÉNYES – NORBERT GLESZER

TOUCHING THE RIGHTEOUS

The Concept of the Holy, the Clean and the Unclean in the Manifestations of the Veneration of Tzadikim

In the everyday practice of religious life, Judaism accentuates upon activity. Perception appearing in the honouring of *Tzaddikim* is an excellent example of how models can be proposed and can be followed in the execution of religious commandments. However, it is impossible to understand touching and the role of the *Tzaddik*, disregarding other forms of perception. In certain rites, the adepts not only touch the *Tzaddik*, they even taste the food blessed by the latter. Kissing the *Tzadik's* hand is firmly interwoven with the seeing of his face, the guidance, reinforcement of faith and reassurance given by his gestures and words. The experimentation of the holy during the contact with the *Tzadik*, reinterprets categories like clean and unclean, touchable and untouchable. The *Tzadik's* perception signifies mediation in the contact with the Eternal, helps to experience the non-material world and, at the same time, it represents the norms, values and models of behaviour of a given community.